

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

MORAL PRINCIPLES OF ADVOCACY

Шандула О.О., к.ю.н.,
доцент кафедри адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Чубейко В.І., студент I курсу магістратури
факультету адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті здійснено теоретико-правовий аналіз моральних засад адвокатської діяльності, їх сутності та значення у професійній діяльності адвоката. Мета дослідження зумовлена тим, що нині у практичній діяльності адвокатів спостерігається моральна спустошеність, байдужість, відсутність будь-яких моральних засад. Традиційне розуміння понять «обов'язок», «честь», «гідність», «совість» нині нехтується певним відсотком представників адвокатської професії.

Авторами визначено, що адвокатська етика є системою науково-обґрунтованих уявлень про морально-етичні аспекти адвокатської діяльності та її оцінок. Адвокатська етика як складник юридичної етики є сукупністю моральних спеціальних вимог і норм, які реалізуються в результаті здійснення адвокатської діяльності. Адвокатська етика є наукою моральною, а не правовою. Тому адвокат при здійсненні своєї професійної діяльності повинен керуватися як етичними, так і моральними принципами.

На основі викладеного сформульовано поняття «моральні основи діяльності інституту адвокатури», під якими пропонується розуміти певні принципи належної поведінки в професійній діяльності адвоката, зокрема систему принципів і норм, їх значення у практичних випадках, коли правові норми не встановлюють конкретних правил поведінки. Вказано, що значення «моральних основ діяльності інституту адвокатури» істотно у випадках, коли правові норми не встановлюють для конкретних правил поведінки, здійснення професійної діяльності відповідно до принципів і цінностей людини та громадянина (верховенство права, законність, незалежність, конфіденційність) та уникнення конфлікту інтересів.

У статті підкреслено, що проблема професійного обов'язку інституту адвокатури є однією з ключових у загальній структурі моральних, в тому числі і деонтологічних, засад діяльності адвокатури. З огляду на це авторами сформульовано поняття «моральні основи діяльності інституту адвокатури», під якими пропонується розуміти певні принципи належної поведінки в професійній діяльності адвоката, зокрема систему принципів і норм, їх значення у практичних випадках, коли правові норми не встановлюють конкретних правил поведінки.

Ключові слова: адвокатська діяльність, моральні засади, адвокатська етика.

The article provides a theoretical and legal analysis of the moral principles of advocacy, their essence and significance in the professional activities of a lawyer. The purpose of the study is outlined by the fact that currently in the practice of lawyers there is moral devastation, indifference, lack of any moral principles. The traditional understanding of the concepts of duty, honor, dignity, conscience is neglected today by a certain percentage of the legal profession.

In view of this, the author determined that lawyer ethics is a system of scientifically sound ideas about the moral and ethical aspects of advocacy and its evaluation. Lawyer ethics, which is an integral part of legal ethics, is a set of moral special requirements and norms that are implemented as a result of advocacy. Lawyer ethics is a moral science, not a legal one. In view of this, a lawyer must be guided by both ethical and moral principles in carrying out his or her professional activities.

Based on the above, the concept of "moral foundations of the bar", which is proposed to understand certain principles of proper conduct in the professional activities of a lawyer, including a system of principles and norms, their meaning in practical cases where legal norms do not establish specific rules of conduct. Thus, it is stated that the importance of "moral foundations of the bar" is essential in cases where legal norms do not establish for specific rules of conduct, professional activities in accordance with the principles and values of man and citizen (rule of law, legality, independence, confidentiality) and avoiding conflicts of interest.

In addition, the article emphasizes that the problem of professional duty of the institute of advocacy is one of the key in the general structure of moral, including deontological, principles of advocacy. In view of this, the author formulates the concept of "moral foundations of the bar", which suggests certain principles of proper conduct in the professional activities of a lawyer, including a system of principles and norms, their significance in practical cases where legal norms do not establish specific rules of conduct.

Key words: advocacy, moral principles, legal ethics.

Постановка проблеми. Забезпечення приведення української адвокатури до міжнародного рівня є необхідною вимогою в побудові громадянського суспільства. Адвокати в силу своїх професійних обов'язків щодня виступають правовими представниками громадян, з яких складається громадянське суспільство. Актуальність теми зумовлена складними процесами правової трансформації українського суспільства в умовах приведення усіх сфер юридичної діяльності у відповідність до стандартів громадянського суспільства.

У соціальному житті відбуваються ціннісні трансформації, які виявляють закономірності та особливості формування моральних основ діяльності інституту адвокатури. Одним із факторів їх формування є пошук підходів до вирішення ціннісних проблем адвоката у практичній (професійній) діяльності, протиріччя та неузгодженості в процесуальному і матеріальному правах. Осмислення і вироблення пропозицій щодо їх попередження і рішення

пов'язані зі здійсненням правосуддя, де одну з ключових функцій у відновленні порушеного права людини і досягненні справедливості виконує адвокат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стосовно моральних засад адвокатської діяльності були предметом наукових дискусій у різні часи. Важливо зазначити дослідження М. Молло, А.Ф. Коні, Л. Кокорева, М. Строговича, П. Елькінд, Т. Зінатуліна, С. Алексєєва, В. Яковлева, Р. Шмоткіна, М. Барщевського, С. Компанейцева, О. Бойкова, І. Ревіна та інших. Проте варто констатувати, що у практичній діяльності адвокатів спостерігається моральна спустошеність, байдужість, відсутність будь-яких моральних засад. Традиційне розуміння понять «обов'язок», «честь», «гідність», «совість» нині нехтується певним відсотком представників адвокатської професії.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз моральних засад адвокатської діяльності, їх сутності та значення у професійній діяльності адвоката.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто зазначити, що здебільшого межа професійної відповідальності адвоката визначається ним самостійно на основі внутрішнього морального переконання, тобто моральності. Моральні основи розуміються як принципи моралі, на яких ґрунтується діяльність інституту адвокатури. Мораль розуміється адвокатами традиційно як духовність і як форма громадських свідомості і відносин. У той же час мораль – один зі способів регулювання поведінки людини на основі певних правил (моралі).

Поняття «моралі» і «права» здебільшого розрізняють, зазначаючи, що право (зокрема, так зване «позитивне») фіксується у письмовій формі в нормативно-правових актах і забезпечується примусом; у нашому ж розумінні ці поняття можуть бути і пов'язані між собою, адже «право – це мінімум моралі». Моральні вимоги теж можуть формалізуватися і набувати форм моральних норм, хоча можуть характеризуватися і певною невизначеністю. У той же час моральні норми орієнтуються на таке поняття як ідеал, що тісно пов'язано зі змістом певної «великої ідеї».

Згідно положень Правил адвокатської етики [1] професійна незалежність адвоката, а також переконаність довірителя у порядності, чесності і сумлінності адвоката є необхідними умовами довіри до нього; адвокат повинен уникати дій (бездіяльності), спрямованих на підірив довіри; зловживання довірою несумісне зі званням адвоката. На підставі зазначеного вище можна визначити основні принципи етики адвоката:

- 1) професійна незалежність;
- 2) дотримання адвокатської таємниці;
- 3) обов'язок зберігати честь і гідність незалежно від ситуації;
- 4) обов'язок сумлінно захищати права і свободи, відстоювати інтереси довірителя;
- 5) поважати честь і гідність осіб, які звернулися за юридичною допомогою.

Для адвоката повинно бути важливим дотримання принципів етики адвоката і закону. Адвокат, здійснюючи свою діяльність, не повинен звеличувати інтереси довірителя вище за закон і мораль, він не може нехтувати правилами ділового спілкування з довірителем. Дотримання коректних відносин між адвокатом і довірителем зумовлює належний порядок здійснення діяльності адвоката. Тому можна зробити висновок, що адвокат не може перебувати в залежному становищі від довірителя.

Варто зауважити, що усі положення про етику вміщено в одному понятті «Деонтологія» як розділі етики. У 1834 році опубліковано працю відомого правознавця І. Бенґама «Деонтологія, або Наука про мораль», у якій він зазначив, що деонтологія формує основу предмета будь-якої науки. Діяльність адвоката не можлива без дотримання дисципліни і професійної етики [2, с. 15]. С. Компанейцев деонтологічні засади визначає як систему деонтологічних принципів і норм, спрямованих на забезпечення належної професійної поведінки адвокатів при захисті інтересів особи. Під професійним обов'язком розуміють діяльність адвоката, спрямовану на реалізацію завдань і функцій його професійної діяльності [2, с. 18].

Одним із перших дослідників моральних аспектів адвокатської діяльності був М. Кан, який вказував на такі ознаки адвокатської етики:

- 1) сукупність правил поведінки адвоката, пов'язана зі здійсненням адвокатської діяльності;
- 2) сукупність норм поведінки;
- 3) правила, що регулюють такі сторони діяльності адвокатів, які нерозривно пов'язані з честю і гідністю кожного з них окремо і адвокатури загалом [3, с. 28].

На думку З. Зінапуліна, адвокатська етика – наука, покликана вивчати ті моральні критерії, якими повинен керуватися адвокат у своїй службовій діяльності та повсякденному житті, щоб сприяти виробленню правил

належної поведінки в тій чи іншій процесуально-правовій ситуації, яка викликає необхідність участі адвоката у її вирішенні.

Предмет адвокатської етики складає «професійна етика адвоката», яка охоплює питання моралі у відносинах із громадянами, державними органами та іншими органами адвокатури [4, с. 76]. Ми вважаємо, що адвокатська етика є системою науково-обґрунтованих уявлень про морально-етичні аспекти адвокатської діяльності та її оцінки. За міжнародними звичаями адвокату слід діяти в інтересах як права загалом, так і тих, чий права і свободи йому довірено захищати; не тільки виступати в суді від імені довірителя, а й надавати йому юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій. У зв'язку з цим на адвоката покладено комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, які умовно поділяються на такі категорії зобов'язань:

- 1) перед довірителем;
- 2) перед судом та іншими органами влади, з якими адвокат контактує, будучи довіреною особою довірителя або діючи від його імені;
- 3) перед іншими адвокатами;
- 4) перед суспільством, для членів якого існування вільної і незалежної професії поряд із додержанням правових норм є найважливішою гарантією захисту прав людини.

Одним із обов'язків, закріплених у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5], є обов'язок дотримання адвокатом Правил адвокатської етики [1]. Адвокатська етика як складник юридичної етики є сукупністю моральних спеціальних вимог і норм, які реалізуються в результаті здійснення адвокатської діяльності. Адвокатська етика є наукою моральною, а не правовою.

Адвокат при здійсненні своєї професійної діяльності повинен керуватися як етичними, так і моральними принципами. Адвокат повинен слідувати цим принципам протягом здійснення своєї професійної кар'єри. Він зобов'язаний використовувати усі законні засоби для захисту інтересів клієнта. Однак вимоги моральності ширші за рамки закону, тому необхідно, щоб засоби захисту були не тільки законними, а й морально бездоганними. Адвокат за будь-яких обставин повинен зберігати честь і гідність, оскільки вони є важливими складниками його ділової репутації.

Відносини між адвокатом і довірителем мають ґрунтуватися на довірі. Так, довіритель повинен бути впевнений, що відомості, які становлять професійну таємницю, не будуть розголошені. Правила адвокатської етики визначають професійну таємницю адвоката як імунітет, гарантію довірителя, надану йому Конституцією і законодавством України. Професійна таємниця є безумовним пріоритетом діяльності адвоката, термін зберігання якої не обмежений у часі і колом осіб.

При наданні юридичної допомоги особам адвокат повинен поважати їх права, честь і гідність, дотримуючись ділової дистанції при спілкуванні з довірителем. Адвокат повинен виконувати професійну діяльність сумлінно, чесно, розумно, кваліфіковано, своєчасно виконувати прийняті на себе зобов'язання щодо захисту прав, свобод і законних інтересів довірителя, але тільки законними засобами. У Правилах адвокатської етики зазначено, що закон і моральність вище волі довірителя. Ніякі побажання, прохання чи вказівки довірителя, спрямовані на недотримання закону або порушення вказаних вище правил, не можуть бути виконані адвокатом. Професійні та моральні якості адвоката далеко не вроджені властивості особистості, а придбані в процесі життєдіяльності. Адвокат за допомогою свідомості орієнтується в об'єктивній дійсності, виділяє себе із неї, протиставляє їй себе і регулює свою поведінку відповідно до базових потреб, ціннісних орієнтацій, ціннісних установок, знань, набутих у процесі соціалізації.

Однак вказаних вище моральних принципів не завжди дотримуються. Так, В. Сталоверов у своєму дослідженні вважає, що в адвокатурі існує дуже важлива проблема: порушення адвокатами норм і правил адвокатської етики. Відповіді на такі факти відсутні. Однією з причин В. Сталоверов вважає низький морально-етичний рівень розвитку адвоката загалом, відсутність моральних установок, визначення сенсу людської справедливості [6]. Дійсно, найчастіше громадяни стикаються з несумлінними адвокатами, які виконують свої обов'язки неналежним чином або зовсім не виконують їх. Все частіше адвокати при виконанні своїх професійних обов'язків працюють лише для отримання прибутку, в той час як цільовим призначенням їхньої діяльності є кваліфікована юридична допомога громадянам.

Правила адвокатської етики передбачають дисциплінарну відповідальність за порушення адвокатом вимог законодавства. Вони передбачають низку заходів дисциплінарної відповідальності: зауваження, попередження, припинення статусу адвоката. Найпоширенішими проступками адвокатів визнані факти невиконання рішень органів адвокатського самоврядування та порушення норм професійної етики. При порушенні адвокатом вимог професійної етики адвоката можна говорити про аморальний вчинок, який вступає у протиріччя не тільки з правовими нормами, а й нормами моралі. Аморальними проступками визнаються не лише свідомі порушення адвокатом правових та етичних норм, а й неусвідомлені дії або бездіяльності, зумовлені небажанням адвоката мати високий рівень знань, постійно їх удосконалювати, відсутністю внутрішньої дисципліни.

Усі перераховані вище зміни призвели до метаморфози суспільної свідомості і істотно змінили свідомість окремих адвокатів. Стався надлом і руйнування моральних цінностей, ціннісних орієнтацій адвокатів, у результаті чого професійна діяльність адвокатів почала спрямовуватися на задоволення таких базових потреб як максимальне вилучення матеріальних цінностей при здійсненні своєї професійної діяльності за рахунок клієнта і використання накопичених матеріальних цінностей для створення індивідуального комфорту. Навряд чи такий «адвокат» зможе чесно, розумно, сумлінно, кваліфіковано виконувати свої обов'язки щодо захисту прав і свобод своїх довіритель.

Не можна забувати, що адвокатська діяльність не є підприємницькою, хоча адвокат має право на отримання винагороди за виконувану роботу і на відшкодування понесених ним витрат. Тому вважаємо, що з точки зору суб'єктивної сторони оцінки поведінки адвоката бажання наживи, корислива мотивація свідчать про умисне порушення адвокатом вимог законодавства про

адвокатську діяльність і адвокатуру та Правил адвокатської етики. Виконання професійних обов'язків (надання юридичної допомоги) адвокатом повинно мати для адвоката пріоритетне значення над іншою діяльністю (отриманням прибутку).

Використання «адвокатом» важкого фінансового становища свого довірителя і укладення угоди на «кабальних» умовах свідчать про аморальність цієї особи до своїх професійних обов'язків. Здійснення адвокатом своєї діяльності не повинно паплюжити честь і гідність адвоката або завдавати шкоди авторитету адвокатури. Вчинення аморальних проступків несе не тільки громадський осуд, а й залучення до дисциплінарної відповідальності та зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

Висновки та пропозиції. На підставі осмислення зазначеного вище ми можемо сформулювати поняття «моральні основи діяльності інституту адвокатури», яке визначається як певні принципи належної поведінки під час здійснення професійної діяльності адвоката. Їх значення істотне у випадках, коли правові норми не встановлюють для конкретних правил поведінки, здійснення професійної діяльності відповідно до принципів і цінностей людини та громадянина (верховенство права, законність, незалежність, конфіденційність) та уникнення конфлікту інтересів.

Що стосується сфери професійної діяльності, то особливо увагу юридична наука приділяє обґрунтуванню певних стандартів і принципів, узагальненню моральних ідеалів, орієнтації поведінки кожної людини, в тому числі і певного професійного інституту загалом. Оскільки діяльність адвокатів має публічно-правовий характер, деонтологічні основи на всіх етапах захисту інтересів осіб, які звернулися за правовою допомогою, пізнання ступеня усвідомлення адвокатом своїх професійних обов'язків слід визнати актуальною проблемою наукового напрямку.

Проблема професійного обов'язку інституту адвокатури є однією із ключових у загальній структурі моральних, в тому числі і деонтологічних, засад діяльності адвокатури. Її важливість зумовлена тим, що в діяльності адвоката майже немає контролюючої інстанції, крім його власної свідомості, переконання і моральних принципів або основ, адже під час здійснення прийому громадян, участі в процесі здійснення правосуддя адвокат не звітує ні перед одним із керівників.

Таким чином, нами сформульовано поняття «моральні основи діяльності інституту адвокатури», під якими пропонується розуміти певні принципи належної поведінки в професійній діяльності адвоката, зокрема систему принципів і норм, їх значення у практичних випадках, коли правові норми не встановлюють конкретних правил поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правила адвокатської етики, затверджені звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 09 червня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 23.11.2020).
2. Лозовой В.О. Професійна етика юриста. Х. : Право, 2015. 39 с.
3. Задорожня Г. Специфіка державного захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Право України*. 2008. № 1. С. 28–30.
4. Бралатан В.П. Професійна етика. Навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2014. 229 с.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 27. Ст. 282.
6. Сталоверов В. Проблеми реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. *Young Scientist*. 2017. № 5.1(45.1). С. 127–132.